

MİTİ TANIMLAMA PROBLEMİ*

Yazan: Lauri HONKO
Çeviren: Nezir TEMÜR**

Mitle ilgili 20. yüzyıldaki çalışmalar, 19. yüzyıldaki çalışmalardan ilmi olarak oldukça farklıdır. Mitin tanımı bilim öncesi doğa teorisi gibi insan evriminin safhaları ve dünyanın oluşumu ile ilgili olarak insanlara geniş kavramlar ve yeni bakış açıları sunmuştur. Turku Üniversitesi karşılaştırmalı din ve folklor Profesörü Finli Folklorist Lauri Honko, mit teori ve kavramı ile ilgili 20. yüzyılda oldukça faydalı görüşler ortaya koydu. Hanko tarafından ifade edilen teorilerin çoğu sonraki çalışmalarda detayları ile tartışılacaktır.

Mit teorisi ile ilgili diğer çalışmaların bazıları şunlardır: H. Baumann "Mythos in eghnologischer Sicht" Studium Generale 12 (1959), 1-17, 583-97; J. L. Fisher "Halk Hikayelerinin Sosyo Psikolojik Analizi" Antropoloji akımı 4 (1963), 235-95; Percy S. Cohen, "Mit Teorileri", Man n. S. 4 (1969), 337-53; ve Robert A. Segal, "Mitoloji Savunması: Modern Mit Teorilerinin Tarihi", "Annals of Scholarship" (1980), 3-49.¹

MİT KAVRAMININ ANLAMSAL SÜRESİ

Mitin anlamsal olarak çıkarımı yalananmaya çalışıldığında kişinin farkına vardığı ilk şey, mitin son derece geniş bir alanı kapsayabilmesidir. Bu kavramın günümüzde kullanıldığı farklı durumları saymaya başlamadan önce şu açıktır ki; mit, her şeyi içerebilir, basit bir hayali hatta sahte izlenimlerden tamamıyla gerçek ya da kutsal rivayetlere kadar onu gerçekliği normal hayatın sunabildi-

ği her şeyde ağırlığı hissedilmektedir. Mit kavramının kullanım şekli, bu kelimenin duygusal imalarla dolu olduğunu gösterir. Bu imalar sadece konuşma dilinde değil, bilimsel kullanıma da hayret verici bir şekilde nüfuz edebiliyor. Bu duygusal imaları taşıyan miti daha çok görürüz. Eğer "Dua, ayin, törensel drama, sihir" gibi terimleri düşünürsek bunların hepsi farklı dinî tarzlarda kullanılmıştır. Ama mitten daha belirsizdir. Birçok araştırmacı için miti dinî bir iletişim şekli ve başka türler arasında bir tür olarak basit bir şekilde tartışmanın zor olduğu görünüyor.²

Miti tanımlamak için yapılan bu tür girişimler, bir taraftan mevcut olan ve mit adı verilen bu geleneklere, bir taraftan da araştırmacıların miti tartışmada seçtikleri dilin türüne dayanmaktadır. Her iki durumda da deneysel materyalin ve mit üzerine yapılan bilimsel araştırmanın tarihî sürecinde elde edilen sonuç, tek biçimde olmaktan çok uzaktır. Bu etkilenmiş ve hâlâ bir dereceye kadar etkileyen bu faktörler arasında üç duruma değinmek istiyorum. İlki "Mitsellikten çıkarma" (Demythologisation); ikincisi "geçmiş çağlardan elde edilen açıklamalar"; ve üçüncüsü "mitle ilgili yeni teoriler."

DEMİTOLOJİZASYON (DEMYTHOLOGİSATION) TİPOLOJİSİ

Demitolojizasyonun (demythologisation)³ üç şekli vardır. Terminolojik ola-

* Makale, Alan Dundes'in editörlüğünü yaptığı "Sacred Narrative Readings in the Theory of Myth", University of California Press, 1984'ten alınmıştır.

** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi

rak Demitolojizasyondan bahsetmek mümkündür. Yani asıl kelime olan mit kavramının kullanımından kaçınılır, ancak asıl hikâyenin kendisi muhafaza edilir. Kıyameti konu edinen bir mitin Hristiyanlığa saldıracağı korkusu, bir Hristiyan için küçük düşürücü bir anlam taşır. Kutsal öykü ya da dinî tarih gibi bir takım tanımlamalar mit kavramının yerini alır; Belki de çok basit bir tarihi, Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da dinî gelenekleri tarihe dönüştürmeğe belirgin bir eğilim vardır. Böyle bir eğilim kültürel açıdan ciddi yükümlülükleri olan bir olaydır. Bazı kültürlerde hikaye ya da masal kavramı yerine tarih kavramını yeğleme fark edilebilir. Hristiyan ilahiyatçılar, efsane, tarih ve dinsel terimleri kullanılırken bazı zorluklarla karşılaşılıyorlar. Bazılarının, “yaratılışı” mit gibi, Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesini tarih gibi ve kıyameti dini tarih olarak tasnif etmeye uğraşmasını düşünmek mümkündür.⁴

Demitolojizasyonun ikinci türü “Total and Compensatory” (Bütünsellik ve Ödünsellik Telafi Edicilik) olarak nitelendirilebilir. Burada mitsel gelenek tamamen reddediliyor. Böyle hikâyelerin, çağdaş düşünceye göre gereksiz olduğu iddia ediliyor. Daha sonra iki problemle karşılaşılıyor. Mitlerin sürekli olarak varlığını ve kullandığı etkiyi nasıl açıklarız? İkincisi ise bu anlatıların değersizliğine başkalarını nasıl ikna edebiliriz? İlk soru gelişimsel münakaşalarla cevaplandırıldı. Comte, Darded ve başkaları mitsel dönemi takip ederken, mitsel olmayan dönemle ilgili düşüncelerini de göz önünde bulundururlar. Bununla birlikte; tarihi gelişmeler böyle faraziyeleri yalanladı. Miti yok etmeyi isteyen filozoflar, eğer mitin kültüre olan katkısı ortaya çıkarılırsa bir boşluğun hemen yaratılacağını idrak ettiler. Bunlar bu yüz-

den mitin kültürdeki yerini neyin alabileceği hakkında yapıcı olumlu öneriler sağlamaya çalıştılar. Bu tür sorulara David Bidneys’in cevabı şöyledir. “Mitin yerine gerçeklerin geçebilmesi için, gerçeğin ilerlemesinin ve insan fikirlerinin gelişmesinin, çıkarları için ciddi bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Normatif, çözümsel ve bilimsel düşünce mitin yayılması mücadelesini sadece kendisini düzeltme vesilesi olarak ele alır. Ama bu sadece bir durumda bu şekilde olabilir. O da bizim mantığın doğruluğuna ve bilimsel gelişimin kültür ötesi geçerliliğine sahip ve kesin bir inanç taşımamızla olur.”⁵ Theoretical Anthropology’nin ünlü yazarı bilme, dinin yerini alacak kadar inanmaktadır. Kendisi bu iddiasına bir kanıt olarak zaman zaman bilim adamlarının bilimi bir din odağı olarak algılamasını göstermektedir. Bizim için pek de kıymetli olmayan bu genel fikir, burada Demitolojizasyon savunucularını bedel ve telafi etmeye yöneltme gerçeğinden daha az faydalıdır. Bunun klasik örneği Plato’nun yüksek tabaka kavramıdır: Kendisi Hesiod ve Homer’i, ideal devletine kabul etmeyi reddetti. Başka bir örnek Auguste Comte’dir ki “Le Grand Etre” nin ibadetini bularak demitolojistler tarafından bırakılan boşluğu doldurmaya çalıştı.

Demitolojizasyonun üçüncüsü “Kısmî ve Açıklayıcı” olan türdür. Bu düşünce silsilesinin savunucuları, mitlerin ciddi olarak düşünülmesi için bir sebep olmadığını açıklamaktadırlar. Mitlerin sembol ve simgelerden ibaret olduğunu söylemektedirler. Asıl önemli olan bunların arka planını anlamaktır. Bunu anlamak için bizim neye inanacağımızı açıklayabilen bir açıklayıcının yardımına ihtiyacımız vardır. Kısmî ve açıklayıcı Demitolojizasyonun esasî çoğu kez bu gerçekte yatmaktadır. Filozoflar mit ge-

leneğinin artık yeterli olmadığını not etmişlerdir. Bundan daha fazlası modern dünyanın gerçek sahnesinin diğer konularıyla uyuşmamaktadır. Bütüncül Demitolojizasyon için alternatifi seçme yerine, mitlerin bazı yönlerini açıklamayla durumu kurtarmaya çalışıyor. İşte bu, Eski Yunan'da olandı, biraz daha yakın zamanlarda Bultmann'ın aynı biçimde 1941'den başlayarak yoğun bir uğraşı olmuştu. Bultmann'ın tüm teolojisini ele almadan onun "Yaratılış", Yeni Ahit'in iyileştirici mucizesinin, hatta kıyametin tam bir gerçek olmasının gerekliliği intiba'nı yaratıyor. Buna karşın, Hristiyanlık inançlarının esasına vakıf olma ve açıklanmış Hristiyan gelenekleri ışığında problemlere varlıksal çözüm bulma önemle vurgulanmaktadır. Bultmann'ı bu konuda eleştirenler de olmuştur. Örneğin Bultmann ile Jaspers'in tartışmasında, aralarındaki en önemli fark; Bultmann, bir geleneğin evrensel geçerliliği olan tek anlama dönüştürülmesine inanmaya eğilim gösterirken, Jaspers mitin bazı yorumlara uygun olabileceğine inanmaktadır. Her ikisi de papazların açıklayıcı olarak mutlak bir rol oynadığını düşünmektedir, ancak Jaspers, bazı durumlara adapte olabilen açıklamaları kabul etmektedir. Diğer taraftan Bultmann, geleneğin gerçek anlamını da bulmaya gayret göstermektedir.⁶

ESKİ ÇAĞ AÇIKLAMALARI

Klasik eski çağın, mit araştırmalarında oynadığı rol hakkında bir değerlendirmede bulunmak oldukça zordur. Eski çağ filozofları, tarihî süreç içerisinde mit için zaman zaman yeniden ortaya çıkarılan on açıklamayı doğru kabul etmişlerdir. Bu yüzyılın başındaki deneysel araştırmanın başlangıç safhasına kadar bu teoriler önemini kaybetmemiştir.

Mitlerin açıklanmasıyla ilgili olan bu teorilerle neyi kastettiğimi açıklamak için aşağıdaki liste verilmiştir:

1- "Mythographic interpretations", mit derleyicilerinin açıklamaları kısmen dinî uygulamaya kısmen de edebiyata aittir. Hesiod "Theogonia ve Homer" kendi epiğinde, geleneğe ve onu iletenlere inanmışlardı, ama kendilerine, kendilerini biraz açıklama ya da şairane ifade özgürlüğü verdiler.

Mit derleyicilerine ve dinin kutsal kabul ettiği değerlere ters düşen mitlere karşı eleştiriler yöneltildi. Bütüncül ve Telafi Edici türün mitçileri bulunmaktaydı.

2- "Philosophical Criticism", farklı türlerdeki felsefi eleştiriler. Geleneksel mitlerin reddi kesindir ve karşılıklar alanı "Xenophanes"ın tek tanrıcılık ve Heraclitus tüm tanrı kavramından "Plato" nun hemen hemen alaycı bütün din görüşlerine, uyarlaşmamış tabakalarla alakadar olmak için bir vasıta olarak görmesine kadar.

3- Bilim öncesi açıklama: Thales'e göre her şeyin nedeni suyu ve Anaximader maddeden bahsetti. Evrenin maddi temeli öz idi. Bu fiziksel temelli doğa bilim, dini büyük bir ciddiyetle tekzip etmedi. (Thales tanrılarla dolu bir evrene inanmamıştı.) Reddetme, denkleştirme ile beraber gizli kaldı.

Ortada bir de mitleri, kısmî ve açıklayıcı Demitolojizasyon ile kurtarmak isteyenler vardı. Bu yüzden elimizde örnek olarak Theagenes'in böyle mecazları vardı.

4- Doğal olaylara dayanan mecazi açıklama ki, buna göre "Apollo" ateş; "Poseidion" su; "Artemis" ay ve "Hera" atmosferdir.

5- Dinsel niteliklere dayanan açıklamalar. Bunlara göre "Athena" akı ve yargılamayı; "Ares" sınırsız deliliği; "Aphrodite" arzuyu ve "Hermes" anlayışlılığı karşılar. (Anaxagoras'la "Athena"yı hüner; "Lethe'yi" unutkanlık ve "Zeus"u akıl olarak açıklar.)

6- Etimolojiye, yani köken bilimine ait açıklamalar aynı zamanda mitleri “anlamli kılar” intiba’ını yaratmak kasdedilmiştir. Tanrıların esrarı onların isim ve sıfatlarından ibarettir şeklinde düşünölmüştür. Plato “yarat-“ fiilinden insan ve yıldızların düzenli hareketlerini izleyerek, tanrı düşüncesinin yaratıldığı teorisini edindi. Stoicist, Apollo’ya yıkmak ve dağıtmak fiilleriyle iki alternatif etimoloji sundu.

7- Tarihi açıklama: (Karşılaştırmalı ve Türetilmiş) Herodotus tarafından bulunmuştu. Mitler ve tanrılar diğer kültürlerden sürekli olarak Yunanlılar için alınmıştı. Ortada daha sonra Poseidon diye adlandırılan Libyalı tanrılar ya da (Ammon’dan alınmış) Athena (Neith’ten), Apollo (Horus’A’tan) gibi Mısırlı tanrılar vardı. Tanrıların isim ve meziyetlerini açıklamak kanıt işlevi gördü. Budun bilimsel “Ethnological” görüş bir nispilek, bağıllık ve maddileştirme atmosferi yarattı.

8- “Euhemeristic”, söylenceleri tarihî olaylara dayandıran açıklama aynı zamanda da tarihseldi, ancak tanrıların insanoğlunun öz geçmişinde türetilmesi anlamında bir açıklamadır. Herodotus ve Predicus bu tür önerilerde bulunmuşlardır. Daha sonra Heracles ve Aesculapius’un ibadeti ve en önemlisi Alexander’ın örneklerinin çoğu da işini gördü. İnsanoğlunun çoğunlukla kral ve kahramanlara atfedilen tapınma töreninin fikri romancı Euhemeros tarafından kendi yazılarında uygulandı. (Bir altın direğe kazanmış olarak bulunan Yunan tanrıların, ilk kralların v.b şecerelerinin bulunduğu Panchavia adasına yapılan bir ziyaretin hikayesi.)

9- Toplumsal “sociological” açıklama. Akıl sahibi liderlere saygı azalınca papazların, yasa yapıcılarının, kralların v.b aldatmaları ileri süröldü. Sofist Cri-

tias, sosyal düzenin bozulmasıyla tanrıların icat edildiğini söylemiştir. Polybius ise cahil toplumlari meçhulün korkusuyla zaptetmek için ataların tanrıları icat ettiklerini ifade etmiştir. Socrates ve Plato mitlerin manasının büyük bir bölümünün şairlerin hayallerine ait olduğunu iddia etmişlerdi.

10- Psikolojik açıklamalar önceki eğilimlerden anlaşılabilir. İnancın ve ibadetin kaynağını korku olduğu Epicurus tarafından savunuldu. “Primus”in orbe deos fecit timor” cümlesi icat eden Stutius’tur. Tanrılara ibadetin minnettarlık duygusundan ileri geldiğini Prodcius şu örnekle açıklamıştır; İyi mahsul başarılı avlanmaya dayandırılır. “Bu evrenin ve dünyanın etkinliğine, lutfuna insanlığın doğal reaksiyonudur. Tanrılar iyi huylu güçlerdir. Ekmek-Demeter (Ana yer, mahsullerin koruyucusu); şarap-Dionyos, ateş- Hephaistos.⁷

Bu açıklamalar yüksek tabakanın yararına tasarlanmıştı. Halk dini ve resmi tapınma törenleri bundan derinlemesine etkilenmemiştir. Bu, o zamandan günümüze kadar ki durumdur. Bir taraftan farklı dinlerin düzenini, diğer taraftan da bilimsel dayanakların gelişmesini izleyebilmesi, onlar arasında bir ilişkinin bulunması ya da mutabakatın olması gereksizdir.

MİTİN MODERN TEORİLERİ

Modern bilimsel araştırmalar ışığında mit kavramı sürekli değiştiği için, mit ile ilgili güncel teorileri ya da görüşleri kısa bir şekilde tasnif etmek yersiz olmayacaktır. Bilim adamlarının mit problemine yaklaşımında kullandıkları yirmi yoldan oluşan bir liste oluşturdum. Şöyle ki bu yirmi yaklaşım arasında dört alt grup ayırt edilebilir. Yani tarihi, psikolojik, sosyolojik ve yapısal değerlendirmeler ve bakış açıları.⁸ Bu yaklaşımlar belki bazen karşılıklı olarak

birbiriyle tezat oluştururlar ve birbiriyle rekabet halinde olurlar. Bununla beraber bugün çoğu bilim adamı tarafından kabul edilen iki gerçek vardır diye düşünüyorum. Birincisi bu teoriler birbiriyle kısmen uyuyor ve birbirlerini bir dereceye kadar tamamlıyor olmasıdır. Bir mite on farklı açıdan yaklaşılabilir. Bazıları diğerlerinden daha fazla paralellige sahip olabilir. İncelenen materyalin doğasına ve sorulan sorulara dayanılarak:

1- *Düşünebilen kategorilerin dayanağı olarak mit.* Mit anlaşılmasız şaşırtıcı olayların açıklaması olarak görülür. Aklın farklı olaylar arasında ilişki kurabilmesi için, evrenin bazı görünüşlerini anlamaya ihtiyacı vardır.

2- *Sembolik ifade şekli olarak mit.* Mit şiir ya da müzik gibi diğer yaratıcı faaliyetlerle denk görülür. Mitin kendine özgü ifade şekilleri, gerçekleri, kuralları vardır. İnsan aklının bir yansıması, dünyanın sembolik bir yapısı olarak bakılabilir.

3- *Bilinçaltının tasarımı olarak mit.* Mit alt tabaka ile ilgili olarak görülür ki, bütün insanlar tarafından kısmen paylaşılır. Sadece kısmen aynı ırk, millet, kültürden olanlar tarafından (Neo- Jungian, irksal-genetik veraset yerine, toplumsallaştırmaya ve kültürel gruba önem verir.) Freud mit için model olarak " hayaller" (dey-dream) kavramını teklif eder. Bilinçaltının tasarımı gelenek tarafından, kısmen hayatın gerçekleri tarafından kontrol edilir.

4- *İnsanın hayata uyum sağlama-sında tamamlayıcı faktör olarak mit:* Dünya görüşü olarak mit: Mitlerde insan, toplumun, kültürün ve doğanın temel problemleri ile yüz yüze getirilir. Mitler hem toplumsal gereksinimleri hem de ferdi eğilimleri tatmin eden farklı unsurları seçme şansı sunar. Bu unsurlardan aynı zamanda kişisel olan, ge-

leneksel bir dünya görüşü ortaya koymak mümkün olur.

5- *Davranış patenti olarak mit.* Mit geçmişin örnekleri olarak çağdaş durumlar karşısında anlamlı bir değerlendirmeye koyarak kabul edilen davranış şekillerine destek verir. Mitler sorumluluklar ve ayrıcalıklar için geçerli bir sebep sağlar. Mitler emniyet supabı işlevini görür. Halkın duygularını, toplumca yıkıcı pratikler olmadan açıklamayı mümkün kılar.

6- *Sosyal kurumların yasallaştırılması olarak mit.* Mitler geleneklere destek olur. Dinsel törenlerle birlikte, genel dinî değerlere anlam verir ve kendilerini pekiştirir.

7- *Sosyal ilişkiler kurucusu olarak mit.* Mitler, masalların rast gele bir koleksiyonu olarak sayılmıyor. Bir kültürde mitsel temalarla o kültürdeki, toplumca uygun sayılanlar arasında bir ilişki vardır.

8- *Sosyal yapının, kültürün aynası olarak mit.* Mitlerin kültürün bazı yönlerini yansıttığı düşünülür. Yansıma nadi-ren doğrudan ya da fotoğraf gibi olur, ancak değerleri göz önüne serer ki onların başka türlü meydana çıkarılması zor olacaktır.

9- *Tarihî durumun sonucu olarak mit:* Örnek olarak mitlerin oluşumunda en kesin olan olayların yeniden yapılması verilir. Mitlerin tarihî arka planı ışığında değerlendirilir. Onların daha sonraki kullanılışı ve yeni tarihî gelişmeler sebebiyle değişiklikleri, asılları konusunda oluşturulur.

10- *Dini iletişim olarak mit.* Mitler, farklı araçlar vasıtasıyla göndericiden alıcıya iletilen haber, bilgi sayılabilir. Bu iletişim sürecinin çok dikkatli tahlili şunları içerir: Dinin dildeki ve ifadenin sözlü olmayan şekillerindeki gereksizlikleri gözlemeyi, bir mesajın temel unsurlarını tanımlamayı v.b.

11- *Dinî tür olarak mit*. Mitler genellikle bir hikâye türü olarak kabul edilir. Bunlar mitin diğer mesajını yaymaya yardımcı olan türler olarak görülmektedir. Hikâye türleri ve destan olmayan türlerle ilgili olarak, mitin bu tür çözümsel (genre-analytical) görünüşü, geleneksel şekilleri iletişim sürecini tayin edici anlamına gelir.

12- *Toplumsal yapı için ortam olarak mit*. Bu kategoriye yapısal, ancak çoğu zaman karakterize edilmiş mitlerin dili, gerçek anlamı ve yapısı değişik yollarla ilgilendiği belirtilen araştırma metodları dahildir. Mitlerin yapısı dizesel açıdan örnek olarak analiz edilmiş olabilir. İkili zıtlık kavramı bu konuda en popüler sloganlardan biridir.

GENİŞ BİR TANIM

Mitin gelişimi ve mit hakkındaki düşüncelerden daha önceki bölümlerde bahsedilmişti. Ben, şahsen çok geniş ve çok dar bir şekilde yapılmış olan iki mit tanımından orta olanı tercih ediyorum. Geniş mit tanımına örnek istiyorsak, o zaman Cassier'in tanımını dikkate almalıyız.⁹ Bu tanımın mit araştırmalarında kimseye bir yararı olmayacağından eminim. Theodor Gaster'in çok dar bir şekilde yapılmış olan mit tanımını örnek olarak alabiliriz. Ona göre mitte anlatılan olayların kesinlikle doğru olduğunu bilmemiz gerekir.¹⁰

Geçmişte mitin şu tanımını kullanıyordum:

“Mit, tanrıların hikâyelerini, dinî açıdan dünyanın oluşumu, yaratılış, tanrıların örnek davranışları sonucunda dünya, tabiat ve kültür bir bütün olmuş ve bunlar arasında bugüne kadar bozulmayan bir uyum sağlanmıştır. Mit toplumun dinî değerlerini ve normlarını yansıtır. Mitlerde taklit edilmesi gereken davranış kalıpları anlatılır. Bütün bunlar mitin, insan hayatı üzerinde ne ka-

dar etkili olduğunu gösterir. Mitin gerçek değeri, dinî törenlerde görülür, çünkü bu törenlerde mitlerden alınan birçok unsur bulunur. Mitlerde anlatılan olayların taklit edilmesiyle dünya kendini ayakta tutar ve çökmekten kurtulur. Bazı olayların tekrar canlandırılması mitin, amacıdır. Örneğin dünyanın yaratıldığı ilk dönemlerinde tanrı sayesinde bir insanın tedavi olması gibi. Böylece geçmişte yaşanan bir olay bugüne zamanımıza transfer edilmiş oluyor ve bu sebeple bugün hasta insanın iyileştiğini görebiliyoruz. Ancak bu sefer tanrının değil insanın sayesinde. Böylece mit geçmişte yaşanan olayların günümüze aktarılmasını sağlıyor ve modern çağdaki insana yardımcı oluyor. Mitte anlatılan olaylar, inandığı dine aşırı şekilde bağlı bir insan için büyük önem taşır. Günlük dilde mit, genelde gerçek olmayan, ütopyik şeyler için kullanılmaktadır. Bugün ise insanlar miti, dinle hiçbir alakası olmayan bir şeymiş gibi gösteriyor.”¹¹

DÖRT KRİTER

Yukarıda verilen mitin tanımını daha iyi kavrayabilmek için mitin dört unsurun yardımıyla oluştuğunu bilmemiz gerekmektedir. Bunlar:

1. Biçim (Form)
2. İçerik (Content)
3. İşlev (Function)
4. Bağlam (Context))

Mite biçim olarak bakarsak mit, öyküsel bir biçim (Narrative)dir ve bu özellik onun dinî merkezli oluşundan kaynaklanmaktadır. Tabii ki buna ek olarak mitte özetlenmiş ayrıntılar bulunmaktadır. Bunlar ise mit ve mitin sembolleri olarak görünür. Bu semboller sadece öyküsel bağlamın arka planı olarak algılanırsa anlaşılabilir. Mitik prototipler, örnek olarak gösterilen figür ve karakterler, cesur eylemler, yaratıcı olaylar naratif bir formda sözlü olarak anlatılabilir.

Mit diğer faaliyetler gibi (dua, dinî resimler) sözleri kullanmadan ortaya çıkarılabilir mi?

Mit birkaç şekilde canlandırılmış olabilir: Birincisi, ritüel drama; ikincisi ayinsel anlatım. Ayinsel anlatımda hem sözlü anlatım hem de sözlü olmayan (vaz, ilahî, dua, dinsel dans) iletişim şekilleri kullanılabilir. Buna ilave olarak mit, dinî resimlerde de yer alır. Bu formlara ek olarak sözlere, düşünceye, rüyaya ve diğer insan davranışlarına nasıl girdiği düzenlenir. Bazen inandığı dine çok bağlı olan bir insan kendini mitteki kahraman gibi hissedebilir. Mitin o insan üzerindeki etkisi tam olmayabilir. Mit içindeki olaylar birbirinden farklı olabilir ancak onları birbirine bağlayan tek şey dünyanın yaratılışı ile ilgili kesin bilgi vermeleridir. Mit üzerinde araştırma yapmak için malzemenin çok olmasından dolayı iyi bir mit yaratmak için lazım olan minimum bilgi için yeni bir kelime bulmamız gerekir. Henry A. Murray'ın bulduğu terim "Mitik İmgeler" minimum bilgi için kullanılabilir.¹²

Mitler muhteva olarak oldukça geniştir. Ancak geçekte hepsi bir çizgide birleşirler. Genel olarak mitler gerçek, yaratılış ve zamanın başlangıcı hakkında bilgi verirler. Bazı mit tanımlarında temel konu olan kozmogolojik tasvirler birbiri ile çakışmamaktadır. Mitin üç bölümünde kozmoloji ile karşı karşıyayız. Bunlar: takvimsel tören, geçiş ve kriz dönemi. Doğada olan olağanüstü olaylarla dünyanın yaratılışı birbirine bağlı olduğu için proto-mit parçası olan mitin önemi daha da artar. Kozmogonik mit sanki, birçok dinde kültürün başlangıcını ele alır. Ama tabii ki, eğer mitte dünya edebi açıdan kullanılırsa hemen o mit için kozmolojik olduğunu söyleyemeyiz. Önemli olan şey belki de bana öyle geliyor ki kozmogonik mit ve dünyanın mer-

kezi ile ilgili diğer hikâyeler arasında yapısal paralellikler vardır. Bu benzerliklerin asıl kaynağı esas olarak sosyal gruplardır. Başka bir deyişle bütün dinî değerlerimizin düzenlenmesi ve belirlenmesi, amaçlarımızın, çağımızın nasıl başladığı, dünyanın başlangıcının nasıl olduğunun anlatıldığı bütün hikâyelerde ortaya çıkan düşüncedir kozmogoni. Kur'an-ı Kerim'deki 96. sureye bu noktadan bakınız. Hz. İsa'nın doğumu, Lenin'in yaşamı, Che Guevara'nın ölümü ve Mao'nun söylevi, bütün bu materyaller bazı şartlarla en eski kozmogonik mitlere benzeyen yollarla yapılandırılabilir.

Model ve örnek olarak mitin muhtevasından dünyanın temeli olan yerin yaratılışı, Tanrısal olaylar, bir kültüre ait kahramanlar v.b. hakkında çok daha uzun veya kısa açıklamalar elde etmek mümkündür. Dünyanın yaratılışına ilgili bazı görüşler mitlerde sabittir. Bunlar hiçbir zaman değişmez ve gelişmez. Prensipite, büyük başlangıçtaki olaylarda algılanabilir ve insana ait faaliyetlere, modeller ve örnekler bulmak mümkündür. Dindar insanlar hafızalarındaki örnekleri koruyarak, bunları takip eder ve kopyalarlar. Doğal olarak mitler, birçok özel muhtevaya sahiptirler. Ancak bunları hem kavrama hem de davranışlara model oluşturabilmesi için takdim edildiklerini söylemek mümkündür. Mitler bu bakış açısıyla ontolojik olarak karakterize edilebilirler. Tutarlı bir dünya görüşü olarak birleşmiş ve bütünleşmişlerdir. Kâinat, ve yaşam açısından önemli tasvirlerdir.

Mit bağlamı davranış kalıpları, ritüel ve normal durumlarda kullanımıyla onaylanmıştır. Mit, davranışlarda dinî form için ideolojik içerik sağlar. Ritüel, hayatın ve zamanın başlangıcındaki yaratılış olaylarını ve bugünü sürekli tek-

rar eder. Gündelik hayattan uzaklaşmış gerçeklerin yerini ritüel dramanın gerçekleri almıştır. Zamanın başlangıcında mümkün ve geçerli olanın yeniden etkili olabilmek için bir çaba sarfetmesi olanak dahilindedir.

SONUÇ

Şüphesiz ki çok karmaşık bir kavram olan mit kavramı ve söz konusu kavramın çeşitli aşamaları hakkında dikkatleri çekerek burada bir taslak oluşturmaya çalıştım. Bu taslak şekil, içerik, işlev ve bağlam olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. Bilimsel literatürde olan kavramların farklı kullanımları ile karşılaşmak mümkündür. Bunların anlamı sınırsız, aynı zamanda da esnek olabilir. Mitin kaynakları arasında bir geleneği koymak gereksizdir. Araştırmacıların seçtiği yaklaşım tarzına bağlı olarak başarılı olmaları esnek bir düzeydedir. Hem edebî kaynakları hem de sözlü materyali farklı kültürlerde farklı türler içerebilir. Bunun için mit güdüsü tüm manifestolarda aydınlatıcıdır. Mitlerdeki ideal tiplerin bağlam ve işlev olarak uyuşmasını beklemek faydasızdır. Bu durumda "circumnavigate"¹³ problemini sık olarak dile getirmek mümkündür. Örneğin bir mit "mitologeme"¹⁴ içerebilir. Tartışmalı konularda okuyucunun aldatılmasını önlemenin bir yolu da ritüel metinleridir. Örneğin Ingermanland'da genç kızlar tarafından okunan bir balad, kozmogonik mitin bir türünü içermektedir. Okuyucuya bir mitten kaçma izlenimi vermektense bir mitologemeyi referans olarak göstermek daha iyidir. Daha kesin kriterler ve yöntemler istenebilir, ancak burada normatif bir önerinin savunulmadığı görülmektedir. Bir kavrama, geçerli tanımlar getirmek bundan sonra da her araştırmacının gö-

revi olmaya devam edecektir. Bu süreçte bir kriterden bahsedilirken daha dikkatli olunmalıdır.

NOTLAR

¹ Yazarın izniyle Haralds Biezais tarafından tekrar yayınlandı, *Durum Miti*, Scripta Institutii Donneriani Aboensis no.6 (Stockholm, 1972), s.7-19, The Donner-Institutet, and Almqvist and Wiksell Förlag.

² Hem tür analizini hem de bazı mit araştırmalarını tartıştığım bir makalede "Der Mythos in der Religionswissenschaft" Temmos 6 (1970), 36 FF, ve önceki "Karşılaştırmalı Din ve Folklor bilminde Tür Analizi" , burada daha önce söylediklerimizi tekrar etmek istemem, ancak okuyucunun bibliyografyaların ilave edildiği bu makalelere başvuracağını umarım. Bu yazıdaki bibliyografik bilgi en aza indirilecektir.

³Not: Elimizdeki makaleden Demitolojizasyon (demythologisation) kavramının, bir konunun mit biliminin araştırma alanından çıkartılarak, tarih ve teoloji v.b. gibi bilim dallarının araştırma alanına dahil edilmesi veya mit konusunu mevcut bakış açılarından farklı bir bakış açısıyla değerlendirmek olarak anlıyoruz.

⁴ C. F Honko, "Der Mythos" s. 56

⁵ D. Bidneys, "Mit Sembolizm ve Hakikat" Myth: A Symposium ed. T. A Sebeok (Bloomington, Ind., 1958) s. 14

⁶ Demitolojizasyon problemi için bak. K. Gollammer, "Die Entmythologisierung des Myths als Problemstellung der Mythologien", Studium Generale 8 (1955), 378... ve Karl Jaaspers and Rudolf Bultmann arasındaki tartışma. Mit ve Hristiyanlık: Mitsiz Din Olasılığı Üzerine Bir Araştırma.

⁷ Eski çağ teorisi için bak. E.g; J. De Vries Forschungsgeschichte der Mythologie (Freiburg, 1961) s. 43. Cf. J. De Vries, "Din Araştırmaları: Tarihi Bir Yaklaşım" (New York) s. 3 ff.

⁸ Cf. P.S Cohen, "Mit Teorileri" , Man 4 (1969), 337 FF teorilerin sayıları oldukça sınırlanmıştır.

⁹ Bakınız Honko, "Der Mythos", s.38 ff.

¹⁰ Ibid, s.39 ff.

¹¹ L. Honko, Uskontotieteen oppisanastoa (Helsinki, 1971), s.v. "myytti"

¹² "Bir mitik olayın gösterimi, bir hayalin canlandırılmasıdır." Şeklinde miti tanımlar ve kütüphane raflarında işlevini yitirmiş –sadece geçmişteki hayallerin tortusu- mitik hikâyelere dikkat çeker. Bu hikâyeler hiç okunmadığı için insanların zihninde etkili hayaller oluşturamaz.

¹³ Circumnavigate: Gemi ile dünyanın etrafını dolaşma.

¹⁴ Mitologeme: Mit yaratma, mitleştirme.